

Rahvaluule õpetamise alguskümnendid Tartu Riiklikus Ülikoolis

Eduard Laugaste 110

Tiiu Jaago

Tartu Ülikooli Kultuuriteaduste Instituudi
eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna dotsent
tiiu.jaago@ut.ee

Teesid: Pärast rinde üleminekut Tartust ja nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis 1944. aasta sügisel jätkus ülikoolis rahvaluule õpetamine. Kuna senised rahvaluuleõppejõud professor Walter Anderson ja dotsent Oskar Loorits olid Läände siirdunud, kutsuti rahvaluuleõppejõuks 1937. aastal Tartu ülikoolis magistrikraadi kaitsnud, seni kooliõpetajana töötanud Eduard Laugaste. Lähtudes nii omaaegsetest ülikoolidokumentidest kui ka tema mälestustest ja teadustööst käsitletaval perioodil, heidetakse pilk Eduard Laugaste rahvaluulealasele tegevusele sõjajärgses ja 1950. aastate ülikoolis. Ta oli akadeemilise hariduse omandanud Eesti Vabariigi aegses ülikoolis, mis võimaldas tal toetuda senisele rahvaluuleteaduslikule järjepidevusele, seda ka ise luues. Ometi tuli tal kohaneda nõukogude folkloristika põhimõtetega (mille järgi rahvaluulet käsitleti kirjandus-teaduslike meetoditega), samuti marksistlik-leninliku ideoloogiaga. Käsitlusest tuleb esile Eduard Laugaste keskendumine õppetööle (õppekirjanduse tõlkimine ja koostamine, kaasaegsete võimaluste rakendamine õppe/dokumentaalfilmi tegemiseks) ja teadustööle (uurimused rahvalaulu ja -juttude ning rahvaluuleteaduse ajaloo alal). Võib jälgida Eduard Laugaste folkloristlike seisukohtade kujunemist tema õpinguaastatest 1950. aastate lõpuni.

Märksõnad: Eduard Laugaste, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder, nõukogude aeg, rahvaluuleteaduse ajalugu, rahvaluuleõpetus

Meeldejäädavad olid rahvaluulepraktikad Hiiumaale ja Põhja-Eestisse. Eduard Laugaste ettevõtmisel filmiti õppefilmi "Kihnu pulmad". Ingrid Rüütel, Salme Lubi ja mina olime pulmaliste hulgas, Kihnu triibulised kõrdid seljas. Eduard Laugaste ja Udo Kolk olid oma ala tunnustatud professionaalid. Eduard Laugaste folklooriloengutelt saime põhjalikke teadmisi eesti rahvaluulest. Udo Kolgi rahvamuusikakursusel laulsime ehedaid rahvalaule, kord eeslaulja, kord koori rollis. Tema viis meid Setomaale setode leelotamiste pärusmaile. Fonoteegis Herbert Tampere

rahvamuusika lindistusi kuulates adusime, kui ainulaadne on meie regivärsiline rahvalaul. (EKLA f 350. 47/2017)

See meenutus rahvaluuleõpingutest 1950. aastate Tartu ülikoolis pärineb ühest 2017. aastal kirjutatud eluloost, mis saadeti kogumisvõistlusele “Eesti Vabariik 100. Minu elu ja armastus”. Samasse õpingute perioodi kuulub ka folklorist Pille Kippari kirjeldus: “Meie rahvaluule õppejõud Tartu Riiklikus Ülikoolis (TRÜ) oli dotsent Eduard Laugaste, töökas faktimees. Tema loengutes saime üksikasjaliku ülevaate folkloristika ajaloost [---]. See oli suurepärane sild eesti kultuuriloo juurde, millest mul hiljemgi on palju kasu olnud” (Rooleid 2005: 255).

Järgnev artikkel on pühendatud Eduard Laugaste tööle kirjeldatud ajajärgul. Esmalt aga põgus peatus sellel, kuidas Laugastest sai rahvaluule õppejõud.

Algus

Lõpetanud 1927. aastal Tõrva gümnaasiumi, astus Eduard Treu (1935. aastast Laugaste) Tartu Ülikooli filosoofia teaduskonda. Ta valis peamineks eesti kirjanduse, keskastme aineteks rahvaluule ja eesti keele ning alamastmeks pedagoogika (EAA.2100.1.7185).¹

Laugaste meenutab:

Tartusse sõitmine käis nii. Algul hobusega Valka, hiljem juba Pukka ja autoga, kus ootasime rongi, sellega siis ülikoolilinna. Tartus elas mu emapoolne tädi, kes suri aga õige noorena. Veel oli siin minu onu. Tema oli Gildi tänavas asuva piimapoe juhataja ja algul peatusin onu juures Gildi tänavas.² Aga onu korter oli õige väike ja nii ma üürisin omaette toa. [---] Peahoonesse pandi

Foto 1. Eduard Treu 1927. a. Rahvusarhiiv: EAA.2100.1.7185

iga sügis- ja kevadsemestri alguses vitriinidesse üles korteripakkumise kuulutused. Algul vaatasin sealt, hiljem kuulsin juba kaasüliõpilaste käest, kus on saadaval sobiv tuba. (TÜR.141.1.97, lk 44)

Kuigi noormehe palve rahuldati 6. septembril 1927. aastal, sai ta õpinguid alustada siiski alles 1928. aasta talvel. Pikendust palus ta majanduslikel põhjustel.³ Majanduslike piirangute tõttu õpingute katkestamist juhtus veel kahel korral: 1933. aasta kevadel ja 1935. aasta sügisel. Õpingute kõrvalt on ta pidevalt töötanud, näiteks õpetajana tunde andes või Eesti Noorsoo Karskusliidu sekretärina ajavahemikus 1930–1936 (EAA.2100.1b.354).

Kui olin juba Noorsoo Karskusliidu peasekretär ja sain kuus palka 100 krooni, siis kutsuti mind tööle Kirjandusmuuseumi. Aga keegi teine kandidaat võistles mind välja. Ega see mind ei kurvastanud, sest seal oli palk ainult 52 krooni [---].

Minu töö seal seisnes liikmeks olevate koolide ja asutuste organisatsioonide dokumentatsiooni korrashoidmises, kirjavahetuse pidamises ja hoolitsemises ajakirja “Kevadik” väljaandmise eest. Koolides ja mujalgi tuli pidada karskusteemalisi ettekandeid. Palju tööd nõudis raha väljanurumine karskusliikumise toetuseks.

Kord tuli mul selles asjas isegi Konstantin Pätsu jutul käia. Ega ta pooldanud karskusliikumist ja küsis minu käest: “Mispärast teie arvate, et noorsoole tuleb õpetada karskeid eluviise?” Vastasin, et keelatud see ju ei ole ja tehtust on näha, et meie senisel tööol on tulemusi. [---] Tööpäev Karskusliidus kestis 6 tundi – hommikul kella 9-st pärastlõunal kella 3-ni. Olime kokku leppinud, et võin tööajast käia ülikoolis loengutel, aga töö peab olema korras. [---]

Ja kui nüüd käin ülikooli majandushoones palka nõutamas, siis tulevad ikka need ajad meelde⁴. Kuigi ruumid on vahepeal ümber ehitatud. Vastu ülikooli kirikut oli siin suur aken – see oli minu tööruumi aken, mille taga ma istusin 6 aastat. (TÜR.141.1.97, lk 45–46)

Oma üliõpilasaastate aruannetes on ta oma tegevusest esile toonud osalemise nii kirjandus- kui ka karskusringi tegevuses, õpilasajakirjade toimetamise, tegutsemise Akadeemilise Kirjandusühingu ning Akadeemilise Rahvaluule Seltsi juhatuses (EAA.2100.2.510). Ühtlasi oli ta Õpetatud Eesti Seltsi ja üliõpilasseltsi “Veljesto” liige. Kahel suvel, 1930. ja 1931. aastal, oli ta “keelesõppimise otsustarbel” Soomes, nagu ta ise oma ülikooli-aruannetes märgib (EAA.2100.2.510). Tõenäoliselt haakus see tema tegevusega Eesti Noorsoo Karskusliidus. Nimelt osales ta just selles liinis Soome noorsoo karskusliidu suvepäevadel Joensuu ja Kuopios (Treu 1930/31; 1931a).

Foto 2. Jakobi 4, kus nõukogude ajal asus nn majandusmaja, enne sõda ka karskusliit. EAA.2111.1.15423.8.

Ülikooli lõpetamiseni jõudis Laugaste 1936. aasta kevadel. Peaaineks oli kirjanduse asemel tõusnud eesti ja võrdlev rahvaluule, keskastme aineks eesti keel, nagu ta oli ülikooli sisseastumisel plaaninud, ja alamastme ainete hulka on pedagoogika kõrvale ilmunud etnograafia. Laugaste eksamite protokollist nähtub mh, et rahvaluulet on ta õppinud Walter Andersoni ja Oskar Looritsa käe all (aga mitte M. J. Eiseni juures⁵). Kui Walter Anderson luges peamiselt uurimismeetodi kursusi, siis Looritsa loengute teemaks oli eesti usund. Ühtlasi tegeles Loorits proseminari juhendamisega.⁶

Kohe ülikooli lõpetamise järel 1936. aasta mais esitas Laugaste ülikoolile uue avalduse, et end mõnes aines täiendada. Palve rahuldati ja aasta hilisemast ülikoolitunnistusest nähtub, et keskastme ainete hulka on lisandunud eesti ja üldine kirjandusteadus. Seega on täitunud Laugaste ülikooli astumise aegne plaan. Erinevus seisneb vaid peaine ja ühe keskastme aine vahetumises rahvaluule kasuks. Kuid ilmselt kirjutas ta sel kirjanduse alasel enesetäiendus-aastal ka magistritööd, sest samal, 1937. aasta kevadel kaitses ta magistritöö eesti ja võrdleva rahvaluule alal uurimusega “Ööbiku laul”.⁷ Walter Andersoni ja Oskar Looritsa ühisest retsensioonist võib mh lugeda: “Väga hea ja põhjalik monograafia keerulise teema kohta” (EAA.2100.1.7185, lk 71). Töö keerukuseks on märgitud nii tekstide suur varieeruvus kui ka kirjanduslike mõjude rohkus suulisele pärimusele.

Magistrikraadi kaitsmise järel taotles Laugaste „diplomeeritud edasiõppija“ staatust eesti ja võrdleva rahvaluule alal, mida professor Walter Anderson „kõige soojemal viisil“ toetas (EAA.2100.2.510). Sama staatust taotles ta veel järgmisel ja ülejärgmiselgi aastal, et koostada väitekiri teemal “Eesti kooljaitkud”. Samal ajal töötas ta kooliõpetajana 1937. aastal Tõrvas, seejärel Tartus (Muru 1989: 4).

Esimesed uurimused

Laugaste ülikoolile esitatud “diplomeeritud edasiõppija” aastaaruannetes leidub nii tema uurimuste loend kui ka kirjandus, mida ta väitekirja tarvis läbi töötas. Näiteks on ta avaldanud tolleaegse folkloristika ühes hinnatumas raamatusarjas “Folklore Fellows Communications” (FFC) 97. numbris uurimuse “Die estnische Vogelstimmendeutungen” (Eesti linnulaulu tõlgendused) ja mitmeid artikleid linnu-häälenditest, uurimuse nõia ja nõiduse nimetustest ning Fr. R. Kreutzwaldi “Kilplaste” algupärast. Siia liitub ka 1934. aastal üliõpilastööde võistlusel auhinnatud uurimus “Eesti satiir sõnas ja pildis”, mille edasiarendusena on ilmunud artikkel “Episood eesti karikatuuri arenemisloost” *Eesti Kirjanduses* 1936. aastal ja monograafia “Eesti kirjandus karikatuuris” 1939. aastal.⁸ Viimase eest sai ta Tartu linna autasu.

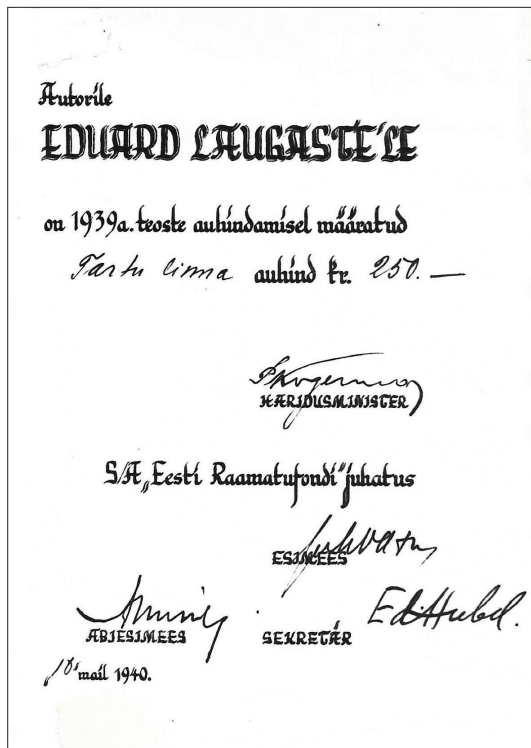

Foto 3. Diplom Eduard Laugastele raamatule “Eesti kirjandus karikatuuris” Tartu linna autasu andmise puhul, 18. mai 1940. Fotokoopia Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnas.

Kui vaadata ülikoolile esitatud edasiõppija aruannetest läbitöötatud kirjan-
duse loendit, siis selles on nii usundi- kui kujundiloolisi uurimusi. Valdavalt
on tegemist saksakeelse kirjandusega, mis märkimisväärselt suures osas on
ilmunud FFC sarjas, mille 97. numbris oli ilmunud ka Laugaste enda linnu-
laulu-teemaline töö (EAA.2100.2.510).⁹

Magistritöö teema – linnulaulu sõnalised jäljendid – näikse aktualiseeruvat
tänu Andersoni lastelaulude kogule, kus sedalaadi tekste ohtralt leidis.¹⁰ Lin-
nu-häälendite teemalistes artiklites “Välismõjudest eesti pääsukeselauludes”,
“Ööbiku laul” ja “Peoleo-laulu suhetest” tuleb esile Laugaste süvenenud huvi
kirjanduse ja rahvaluule seoste vastu. Ühtlasi leiab kinnitust tema ööbiku-laulu
teemalisele magistritööle antud hinnang ainese keerulisusest. Ajaloolis-geo-
graafilise uurimisviisi abil on ta välja selgitanud kõikide kirjapanekute oma-
vahelised seosed ja nende kirjanduslikud kontaktid. Mõistagi kuulub sellesse
uurimisparadigmasse laulu algkuju rekonstrueerimine. Samas on tabelite-skee-
mide-võrdlusriidade esitamise kõrval iseloomulik laulu paigutamine kujutel-
davas kasutuskonteksti. Viimast ei visandata kogumisandmeid kasutades,
vaid nimelt laulu teemadest ja motiividest lähtuva üldistuse põhjal. Näiteks:

*Rahva tähelepanek, et ööbik lõpetab laulu siis, kui peab virguma tööle,
on leidnud siin tüübilise kajastuse. Eesti ööbik ei laula sentimentaalset
armulaulu nagu seda naaberrahva läti omadest näeme, vaid see liigub iga-
päevasemas ainevallas ja on kultuurajaloolise pildinagi huvitav, eriti kui
jälgida selle suurt kohanemisvõimet oludele. (Laugaste (-Treu) 1932: 144)*

Eesti ööbikulaulu üks näiteid on: “Kiri-Küüt, Kiri-Küüt! / Vaole, vaole! / Tüdruk,
tüdruk, / too piits, too piits – / plaks, plaks!” Laugaste analüüsib ööbikulaulu
variante neis esineva 12 elemendi (Kiri-Küüt; vaole; tööle; tüdruk; laisk; öö
pikk jms) võrdluses. “Elementide arv neis kombinatsioonides ei ole kaugeltki
veel lõpulik, sest kui muutuvad ümbritsevad olud, luuakse sellele vastavalt
ikka jälle uusi. Nii ei hüüa ööbik enam härgi, Kiutu ja Kirjakut, vaid Lauku
ja Musta, millised nimed võivad kuuluda hobusele. Niipea kui ühiskondlik ja
kultuuriline seisukord muutus, teosundus kadus, künnihärgade asemele asusid
vaole hobused, muutus ka linnulaul” (Laugaste (-Treu) 1932: 127, 144). Võrd-
lus läti ööbikulauluga toetub samas uurimuses esitatud näidetele (Laugaste
(-Treu) 1932: 150–151). Rahvusvaheliste kontaktide ja ühtlasi laenude teema
(ehk üks võrdleva uurimisviisi aspekte) on esil juba esimeses, pääsukeselau-
lu-teemalises artiklis: see on pühendatud saksa- ja skandinaaviamõjulistele
laulutüüpidele “Kui ma ära läksin” ning “Sina ütled küll” (Treu 1931b). Ar-
tikel peoleo-laulust algab viitega selle linnu populaarsusele ilmavaatlustes
ja põllupidajate ennustustes. Analüüs on aga pühendatud peoleo-laulu kol-
me tüübi omavahelistele seostele: “Peoleo, kas Tiit teol?”, “Peoleo, kis Ketult

tiul?“, “Vanatüdruku reo istub lepiku vilus” (Laugaste 1935). Esmalt osutab ta laulu üleskirjutuste seostele kooliõpikuis avaldatud tekstidega. Ühtlasi viitab ta taas nende tekstide üleskirjutamise eripärale: valdavalt on tegemist kogumisaktsioonide käigus laste poolt üles kirjutatud ainesega. Ta rõhutab: “Eriti ettevaatlikuks teeb asjaolu, et pea kõik teisendid, vähete eranditega, on saadud alg- või keskkooli õpilasilt korrespondendelt. Prof. Andersoni ja prof. Eiseni kogudes leiduv materjal täielikult.” (Laugaste 1935: 110, vrd Laugaste (-Treu) 1931: 6; Treu 1931b: 508). Mõistagi pärines suur hulk neist laste üleskirjutustest kooliõpikutest. Laugaste küsibki, kuidas on need laulud sattunud koolikirjandusse: mil määral esindavad need suulist pärimust, mil määral on need muust kirjandusest laenatud ja mil määral autorite töödeldud. Ja samas, kuidas on kooliõpikutekstid omakorda mõjutanud rahvaluulena kirja pandud tekste. Arutlenud pikemalt nende teemade üle, eristab ta kogu materjalist 19 arhiiviteksti, mis on “enam-vähem usaldatavad” (Laugaste 1935: 112). Jällegi ajaloolis-geograafilist võrdlust kasutades rekonstrueerib ta vanima tekstikuju ja paigutab kõnesolevast kolmest vanima tüübi “Peoleo, kis Ketult tiul?” tekkekoha Suure-Jaani kihelkonda Taevere mõisa Ketu tallu (Laugaste 1935: 116, 122).

Nendest esimestest töödest tuleb esile Laugaste võrdleva meetodi valdavus (mis näikse olevat Andersoni kool), aga ka huvi kirjanduse ja keele ajaloo vastu. Samuti avaldub tema taotlus mõtestada käsitletavaid tekste nende kasutuskeskkonnast lähtudes. Oma hilisemates ettevõtmistes ta linnulaulu-teemade juurde tagasi ei pöördunud. Küll aga võib aimata sama analüüsitehnikat: lauluvariantide võrdlemine, lähtudes teksti üksikosadest, nagu nt elementidest ööbikulaulu puhul või faktorist nurganaise laulude puhul (Laugaste (-Treu) 1932; Laugaste 1992).

Olukorra muutus

1930. aastate lõpul kavandatud doktoritöö surnuitlekude teemal ei teostunud. Selle töö piirjooni võib ehk aimata 1946. aastal avaldatud rahvaluule ülevaates, kus itkudest kõneldakse suuremas osas Soome ja Karjala näidete põhjal (Laugaste 1946a: 66–67). Nõukogude võimu esimesel aastal jätkas Laugaste õpetajana. Sõja ajal ta ülikoolis edasi ei tegutsenud. Ta töötas koolis ja sõja viimasel aastal Eesti Rahva Muuseumis. 1944. aasta sügisel, kui rinne oli Tartust läbi läinud, alustati nõukogude ülikooli taastamisega. Rahvaluule õppetoolist ja Eestist olid lahkunud nii Walter Anderson kui ka Oskar Loorits. Kateedrit kutsuti juhatama Eduard Laugaste.

Mis asjaoludel see nii kujunes? Ilmneb, et ülikooli töötajaid oli üldiselt väheks jäänud ning puuduvatele kohtadele ei olnud kvalifitseeritud uurijaid kerget

leida. Hillar Palamets osutab kolmele võimalusele seda lünka täita. Esmalt võimalus kutsuda töötajaid teistest Nõukogude Liidu piirkondadest. Palamets kirjutab, et kõnesoleva probleemi lahendamisel “osutas Tartu ülikoolile suurt abi Nõukogude valitsus, kes andis EK(b)P Keskkomiteele ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule õiguse kutsuda erialasele tööle spetsialiste teistest liiduvabariikidest” (Palamets 1982a: 182). Teise võimalusena lisandus aasta jooksul veel uusi töötajaid nende hulgast, kes saabusid tagalast ja Punaarmees. Ja kolmas võimalus oli kutsuda ülikooli enne sõda Tartu ülikoolis hariduse saanud, ent muudes ametkondades, peamiselt õpetajatena töötavaid haritlasi. Palametsa andmetel oli selliseid õppejõude suhteliselt vähe – 25, ja nende hulka kuulus ka Laugaste (Palamets 1982a: 182). Laugaste sõnul tegi talle ettepaneku ülikooli tulla Karl Taev (TÜR: 141.1.80. Laugaste). Taev oli Tartu ülikooli kirjanduskateedrisse tööle asunud juba nõukogude esimesel aastal (s.o enne sõda) toleaege kirjandusprofessori Gustav Suitsu ettepanekul (TÜR.141.1.80. Taev). Ühtlasi kuulus Taev ülikooli taastamise tuumikusse (Palamets 1982a: 179–181). Laugaste asus rahvaluule kateedri juhatajana tööle 1944. aasta sügisel, tehes tihedat koostööd kirjanduskateedrit juhatanud Karl Taeviga.

Millisena näib tänapäeva vaatepunktist rahvaluule õpetamise jätkamine nõukogude ülikoolis? Vaatasin selleks ajaloo- ja keeleteaduskonna kateedrijuhatajate koosolekute protokolle ajavahemikust 1945–1946 ning kateedri koosolekute protokolle 1940. aastate lõpust ja 1950. aastatest. Kateedrijuhatajate protokollidest nähtub, et Eduard Laugaste on küll kohal, ent sõna võtab ta haruharva. Samas kateedri koosolekutel on ta aktiivne. Kui vaadata teemasid, mis ühel või teisel juhul jutuks on, siis ilmneb, et Laugaste vältis poliitilist ja korralduslikku tegevust (ta on küll kahel korral olnud dekaan: 1951–1954 ja 1967–1971 (Liim 1982: 248)), ent haaras kinni kõikidest eriala toetavatest võimalustest.¹¹

Nõukogude ülikooli ajaloo- ja keeleteaduskonna kateedrijuhatajate esimese aasta koosolekute protokollides ei anna veel tooni poliitilised teemad.¹² Kuid kui need ilmuvad, mõjuvad nad märkimisväärselt võimukalt. Esialgu, 1945. aasta sügisel manitseb toleaeagne dekaan Richard Kleis uusi kombeid vanade vastu välja vahetama (näiteks “härra” ja “proua” asemel on vaja öelda “seltsimees”). Sama aasta talve hakul kutsutakse koosolekule aga kõnelema õppeprorektor Harald Habermann, kes suunab juba täpsemalt: õppejõud peavad loobuma oma “kodanlikust pärandist” ja võtma ülesande ka üliõpilasi “poliitiliselt kasvatada”. Sama koosoleku protokollis on ülikooli parteiorganisaatorile Arkadi Uibole omistatud väljaütlemine: kes tahab endale tagaust Nõukogude Liidust lahkumiseks lahti hoida, “neist tuleb vabaneda”, ja lisaks veel kinnitus: “Sellest peale, kui inimene muutub mõtleavaks olendiks, muutub ta kommunistiks” (EAA.5311.5.7, lk 26p-27). Sama koosoleku arutelust koorub aga välja,

et ajaloo- ja keeleteaduskonna õppejõud ei tunne poliitiliseks-ideoloogiliseks enesearenguks vajalikku kirjandust. Liia ei ole see kirjandus kättesaadav. Järgmise aasta aprillikoosolekuks saavad õppejõud vajaliku kirjanduse loendi ja kohustuse see kateedri koosolekutel läbi arutada (EAA.5311.5.7, lk 38).

Tasahaaval hakkavad tulema arutlusele ka ülikooli töötajate sõjajärgsed kirjutised ja seal esitatud vaated ning nende armutu kritiseerimine. Vaadeldud aja jooksul menetletakse Valmar Adamsi käsitlust Gogolist. Ühtlasi tehakse kateedritele kohustuseks “ekslikud” tööd “üles leida” ja läbi arutada (EAA.5311.5.7, lk 61). Selle perioodi keerulisusest annab ülevaate Lembit Raidi “Vaevatee” (Raid 1995). Rahvaluule kateedrit see siiski sellistes äärmustes ei puudutanud.

1945.–1946. aastal on poliitiliselt teravast ajajärgust hoolimata ajaloo- ja keeleteaduskonna kateedrijuhatajate koosolekute valdavaks teemaks ülikooli argielu korralduslik pool (EAA.5311.5.7). Näiteks tegeldakse majandusprobleemidega: ruumipuudus, kütmisega seonduv. Kõneks on õppetööd puudutavad küsimused: näiteks otsustatakse kasutusele võtta eksamipiletite süsteem, eksami kestuseks määratakse kuni 30 minutit, eksameid alustatakse kell 8 hommikul jms. 1946. aastal saavutatakse, et nelja õppeaasta asemel oleks ajaloo-keeleteaduskonnas õppimise ajaks viis aastat. Kõneldakse töötajate kvalifikatsioonist ja koormustest. 1946. aasta juunis otsustatakse professori staatuste andmine teaduskonna õppejõududele (mis rahvaluule eriala ei puuduta).¹³ Arutatakse teaduslike sessioonide korraldamise üle ja pakuti välja üliõpilaste auhinnaööde teemad.¹⁴ Rahvaluule alalt pakutakse 1946. aastal teemaks “Töövahekorrad külas eesti rahvalaulude näitel” ja järgmiseks aastaks “Ühiskondlike vastuolude kajastamine eesti vanasõnades”.

Õpikud

Üheks taas ja taas esile tulevaks aruteluteemaks oli õppetöök vajalike õpikute koostamine ja tõlkimine. 1946. aasta 23. oktoobri koosolekul tutvustas Laugaste rahvaluule kateedri tööplaani, kus ta andis teada, et kavas on koostada õpik “Rahvaluule üldkursus” ja tõlkimisel on Juri Sokolovi õpik “Russkij folklor”, ja et viimane peaks trükki jõudma 1947. aastal (EAA.5311.5.7, lk 70). Raamat “Folkloori olemus ja folkloristika historiograafia” ilmus tõepoolest 1947. aastal. Jääb küsimuseks, mis kaalutlustel valis Laugaste just selle õpiku. Õigemini, kuidas ta selle õpiku leidis? Kes talle seda soovitas? Oli ju Vene folkloristika mitmekihiline ja vastuoluline, kus Juri Sokolov (näiteks vastupidiselt Pjotr Bogatõrjovile) esindas üht lähenemisviisi – rahvaluule on suuline kunstilooming, mis on vaadeldav kirjandusteaduslike meetodite abil (Sokolov 1947: 4; Ivanova

1994; Gus'ev 1995). Oma hilisemates õpikuversioonides tutvustab Laugaste vene folkloristide töödest pikemalt Aleksandr Vesselovski ajaloolist poetikat ja Vladimir Propi muinasjutukäsitlust (Laugaste 1986: 85, 257), mainides Juri Sokolovi vaid põgusalt rahvaluuletekstide vanuse määramise juures (samas: 70).

Miks Laugaste üldse Sokolovi õpikut vajab? Oma käsitlustes toetus ta ju pigem Oskar Looritsale, talle kohati ka viidates. Näiteks rahvaluuleteaduse ajaloo ülevaates 1946. aastast märgib ta, et Loorits on “tähtis oma uurimustega eesti ja liivi rahvausundi alalt” (Laugaste 1946a: 34). Samal aastal ilmunud rahvalaulu uurimise ülesannetele pühendatud artiklis viitab ta Looritsale kaude, mainides kogumikku “Vanavara vallast”, kus Loorits avaldas oma seisukohad rahvaluule uurimismeetodite uuendamise kohta (Laugaste 1946b: 479).¹⁵ Kümme aastat hilisemas muistendite-uurimuses tutvustab ta mh ka Oskar Looritsa välja töötatud muistendite süstematiseerimise viisi (Laugaste 1957: 61–62). Kuid rahvaluule aine piiritlemises võib samuti näha otsesest seost Looritsa 1930. aastatel avaldatud seisukohtadega (vt Jaago 1999: 76–79). Kas Sokolovi õpiku valimine andis kindlustunde enda teaduslike käsitluste paigutamise kohta tolle aja Nõukogude Venemaa folkloristika peatee suhtes? Tuleb ju märkida, et Laugaste ei piirdu kunagi ideega õpik tõlkida, vaid esitab alati paralleelse plaani ka ise õpik koostada.

Laugaste ja Sokolovi arusaamade ühisosa võib leida rahvaluule käsitlemises poeetilise loominguna, selle esteetilisuse esiletoomisega (nt Laugaste 1965: 60, 76). Samas rõhutab Laugaste, erinevalt Sokolovist, et suulise ja kirjaliku loome puhul toimivad erinevad seaduspärad, samuti ei eira Laugaste rahvaluule anonüümsust (Laugaste 1965: 42–43). Ühisosa ei kujune aga näiteks rahvaluule kui kultuurinähtuse ajalises paigutamises. Sokolov kõneleb kaas-aegsest ehk nõukogude rahvaluulest. Laugaste jääb seisukohale, et tegemist on modernismieelse nähtusega, kus rahvaluule läbib kolm faasi: esmalt “aktiivse kasutuse” aeg, teiseks rahvaluule “on säilinud veel inimeste mälus” ja kolmandaks, kus “rahvasuus teda enam ei leidu”, olles olemas vaid trükistes ning varasemates käsikirjades (Laugaste 1965: 54). Vast see on ka põhjusi, miks Laugaste pühendab oma kõikides õpikuversioonides märkimisväärse osa etnograafiale. Laugaste ei kiirusta ka välja vahetama omakeelset 19. sajandi lõpul välja kujunenud terminit “rahvaluule” rahvusvahelise “folkloori” vastu. Tõenäoliselt ei vaja ta seda, just eelmainitud kahel kaalutlusel: tegemist on nii kunsti- kui ka minevikunähtusega.¹⁶ Sokolov aga arutleb terminite üle ja kõneldes kaasaegsest rahvaluulest eelistab ta “folkloori” mõistet varasematele omakeelsetele terminitele “rahva sõnalooming” või “rahvaluule”: kuigi need kannavad Sokolovile sobivat rahvaluule kunstikäsitluslikku sisu, on need minevikku viitavad terminid (Sokolov 1947: 4–5, 13). Küll näikse aga Laugas-

tele sobivat Sokolovi rahvaluulekäsitluse sotsiaalne mõõde, mis oli kooskõlas marksistlik-leninliku ideoloogiaga (vt Sokolov 1947: 122). See sisaldub rahvaluule defineerimises: “Rahvaluuleks nimetame **töötavate rahvamasside** traditsioonilist vaimset kunstiloomingut [---]” (Laugaste 1965: 42).¹⁷ Üldistes käsitlustes ta sellist rõhutust ei tee, vaid kõneleb üldisemast sotsiaalsest ja psühholoogilisest kontekstist rahvaluule kujunemisprotsessis (vt nt Laugaste 1946b). Rahvalaulus peegelduva klassivõitluse teema on aga tema töödes püsiv. Ent kuna Laugaste käsitleb rahvaluulena ikkagi ainult minevikunähet, jäävad need “töötavad rahvamassid” märkima mõisa käsutuses olnud talupoegi, vähemal määral taluteenijaid ja -sulaseid.

Töö kirjanduse ja rahvaluule kateedris

1944.–1947. aastani toimisid eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedrid iseseisvalt, kuigi peeti ühiskoosolekuid. 1947. aastal kateedrid ühinesid. Laugaste töötas kateedris ajavahemikus 1944–1991. Uuesti eraldusid eesti kirjanduse ja eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnad 1993. aastal, toona õppetooli nime all.

Kui eeldada, et kateedrite ühinemise kohta 1947. aastal pidanuks leiduma jälgi protokollidest, siis seda ei ole. Tõenäoliselt toimus liitumine kuidagi sujuvalt senise koostöö pinnalt. Kui 1947. aasta kevadsemestri koosolekud on veel kahe kateedri ühiskoosolekud, siis sügisel on protokollitud vaid kirjanduse kateedri koosolekud ja 31. detsembrist 1947 pärineb juba ühendatud ehk eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri protokoll. Millal ja kuidas siis otsustati? Igal juhul paar aastat hiljem, 7. detsembril 1949. aastal toimunud koosoleku protokollist nr 48 võib lugeda taotlusest jätta ühte kateedrisse kaks eriala: “Otsustatakse dekaanile teha ettepanek jätta rahvaluule eridistsipliinina eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri erialade hulka” (EAA.5311.63.16, lk 15). Selline töökorraldus oli midagi eripärast, kuna eelistatavalt oli igal erialal oma kateeder. Kuid nii püsis see nõukogude aja lõpuni. Kui 1980. aastate teisel poolel kateedris rahvaluule laborandina töötasin, võisin hoomata teatavat ebakõla. Laugaste otsustas rahvaluule erialal toimivad asju, ent selle majandusliku ja korraldusliku poole jättis kateedri juhataja kanda. Sellest paisus kord vähem, kord rohkem varjatud konflikte kahe eriala esindajate vahel. Rahvaluuleeriala iseseisvumine algas 1991. aastal, kui eesti filoloogia osakonnas mindi seniselt kursusesüsteemilt üle ainesüsteemile (vrd muutusi Tartu ülikooli õppetöö korralduses 1990. aastatel Kalling 2019: 76–77, 96; Tammiksaar 2019: 1961). Laugaste neis õppetöö ümberkorraldamise aruteludes enam ei osalenud (ta pidas oma lahkumisloengu ülikooli aulas selleks puhuks korraldatud pidulikul üritusel 1991. aasta 16. oktoobril), küll aga toonased õppejõud Paul Hagu, Udo

Kolk, Aino Laagus ja Tiiu Jaago (EAA.5311.63.145, lk 32–34, 48–49). Nende arutelude käigus toimusid korralduslikud asjad koostöös eesti filoloogia osakonna ja erialade vahel, mitte kateedrite tasandil.

Eduard Laugaste 1940.–1950. aastate uurimused

1940. aastate lõpul tehtud tööplaanidest ja valminud töödest tuleb esile Laugaste huvi rahvalaulu vastu. 1950. aastatel ilmneb ka suundumus rahvaluuleteaduse ajaloo uurimisele. Seoses Kalevipoja-muistendite uurimisega tegeleb Laugaste rahvajutuliikidega. Silmahakkavalt esil on plaan koostada rahvaluule üldkursuse õpik. Esimene versioon sellest ilmub 1965. aastal. Ent enne seda jõuab ta katsetada ka uusi tehnikaid õppematerjalide loomisel – 1956. aastal valmib dokumentaalfilm Kihnu pulmakommetest.

Esmalt lauludest. 1946. aasta kateedri tööplaanis on juttu Laugaste väitekirjast “Eesti eepiline rahvalaul”, mille valmimist lubatakse 31. detsembriks 1947. See töö ei valminud. Küll aga väärrib tähelepanu, milliseid küsimusi Laugaste toona, 1940. aastate teisel poolel selle teemaga seoses esile tõi:

Töös lahendatakse järgmised küsimused: 1. kuivõrd eesti rahvalaul on üldse eepiline; 2. eesti eepilise rahvalaulu temaatika; 3. eepiliste rahvalaulude sotsiaalne erikaal ja eesti rahva võitlus rõhujatega; 4. eesti eepil. rahvalaulu esinemisalad ja levimisteed; 5. eesti eepil. rahvalaulu vormiline ülesehitus. (EAA.5311.63.3, lk 3)

Laulude jagunemist lüroepiliseks ja lüüriliseks lauluks, mida tuntakse tema hilisematest õpikutest, ei esine ka veel tema loengute esimeses väljaandes (Laugaste 1965: 75 jj). Ka 1946. aastal ilmunud rahvaluuleülevaatest “Eesti kirjanduse” I osas seda ei ole: ta tutvustab rahvalaule teemadest ja kasutusseostest lähtudes (töölaulud, vaeslapselaulud, pulmalaulud jne) ning viimasena selles reas kirjeldab ta “eepilisi laule”, kuigi märgib samas, et Eestis “puht-eepilist” rahvalaule ei ole (Laugaste 1946a: 69–73). Küll aga on jaotus “lüro-eepika” olemas 1948. aastal ilmunud lauluvalimikus (Laugaste 1948). Selles antoloogia sissejuhatuses arutleb ta: kuigi eesti “rahvalaul on oma valdavas osas lüüriline”, on siiski ka laule, milles kujutatakse sündmusi, “vormitakse terviklikke karaktereid”, “kujutatakse tegevust väljapool lauliku isikut, laule, mida laulik sõnastab kolmandas isikus”. Sellegipoolest ei anna need tooni eepiliste lauludena, sest neid laule on vähemuses, “on sageli fragmentaarsed ja kannavad pika ea märke”. Ühtlasi on needki läbi põimitud meeolude ja mina-vormiga, mistõttu selliseid laule “ongi õigem kutsuda lüro-eepilisteks lauludeks” (Laugaste 1948: 7). Näib, et selle laulukogumiku sissejuhatav osa tugineb uurimusele, mille Laugaste kavatses kirjutada väitekirjaks.

Tähelepanuväärne on ka 1946. aastal ilmunud programmiline artikkel “Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti” (Laugaste 1946b). Selles rõhutab ta, et statistiliste jm arvutustehnilisi võtteid kasutava uurimise kõrval on märkimisväärselt enam vaja arvestada psühholoogilisi ja sotsiaalseid tegureid, et mõista, miks rahvalaulud on just sellised, nagu need on (Laugaste 1946b: 477). Liituvalt sellega arutleb ta laulude tüüpidesse jagunemise üle: on laule, mis alluvad sellisele jaotusele hästi, ent on ka neid, näiteks pulmalaulud, mis jääksid tüüpidesse jaotamise korral uurimisest kõrvale. Kui esimeste laulude puhul saab hästi kasutada ajaloolis-geograafilise meetodi võtteid, siis teiste puhul tuleb leida uusi teid, kus saaks arvestada ulatuslikku varieerumist ja improvisatsiooni. Laugaste pakub selleks välja motiivide ja motiivikombinatsioonide vaatlust ning paneb ette rühmitada sellised tekstid mitte tüüpidenä, vaid laulurühmade ja -tsüklitena (Laugaste 1946b: 479). Tõenäoliselt toetub ta siin Lucie Põdrase uurimusele, milles autor vaatlus sarnaseid motiive sisaldavaid, ent iseseisvaid laule, koondades need üheks laulude grupiks ehk tsüklikuks (Põdras 1935).

Siht rahvalaulude esiplaanile seadmiseks on seega võetud: seda nii enda kui ka kateedri tegevuses. Seda iseloomustab näiteks 1950. aastate alguse aspirantide Veera Pino ja Udo Kolgi suunamine lauluteemade juurde ja Herbert Tampere kutsumine ülikooli õppeülesandetäitjana rahvalaulu erikursust lugema (EAA.5311.63.23, lk 21, 40–41, 67). Ühelt poolt viimistleb Laugaste laulude süstematiseerimise ja üldise kirjeldamise viise (nagu lauluvalimiku sissejuhatuses), teisalt pakub ta välja teid, kuidas laule analüüsida. Viimase üks eesmärke on laulude jaotamine tüüpidesse, ent erinevalt varasematest soome koolkonnas tehtud töödest peab Laugaste oluliseks arvestada laulude muutumise sotsiaalseid tegureid. Tüübi määramisele lisaks pakub ta võimaluse eriti varieeruvate tekstide määramise laulurühmadesse ja -tsüklitesse.

1954. aasta 23. novembri koosoleku protokollist ilmneb, et Laugaste väitekirja teema on taas muutunud. Nüüd on see “Eesti rahvalaulu liikide arenemine” (EAA.5311.63.33, lk 55). Ometi ei valmi ka see väitekirja. Veelgi hilisemast, 1960. aasta protokollist nähtub, et Laugaste proovib väitekirja koostada rahvaluuleteaduse alalt (EAA.5311.63.40, lk 51–52). Raamat küll ilmub (“Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu” 1963), ent doktorikraadi ta selle tööga ei taotle. Teatavasti jõuab ta doktoriväitekirja kaitsmiseni 1970. aastal uurimusega “Sõnaalguline ja sisealliteratsioon eesti rahvalauludes” (Laugaste 1969). Kateedri protokollidest ei ilmne väitekirjaga seotud teemade ja plaanide muutmise põhjused. Omaaegsetest jutuajamistest Laugastega mäletan, et tegemist oli rahvaluuleteaduse ülestest probleemidega, mis puudutasid tolle aja teaduspilti sobivaid ja mitte sobivaid teemasid.

1946. aasta tööplaanis on mainitud ka muinasjuttude teadusliku antoloogia koostamise kava. See plaan aga ei teostunud. Ent mil määral (või kas üldse) on see seotud 1967. aastal Keele ja Kirjanduse Instituudis Richard Viidalepa juhtimisel toimetatud “Eesti muinasjuttude” teadusliku antoloogiaga? Küll aga ilmub Laugastelt 1946. aastal “Eesti kirjanduse ajaloo” 1. osa, milleks on “Rahvaluule” (Laugaste 1946a). Kolmandik sellest ligi 140-leheküljelisest raamatust on pühendatud lauludele, poole vähem on jäetud ruumi muinasjuttude ja muistendite vaatlusele, lühivormide tutvustus hõlmab mõned leheküljed. Sellegipoolest on tegemist raamatuga, mida võinuks kasutada (ja võib-olla kasutatigi) õpikuna. Rahvaluule üldlevaates on juba siingi defineeritud rahvaluule nii kitsamas kui ka laiemas tähenduses ja kõneldud rahvaluulele olulistest tunnustest, millest eriti esile tõuseb varieeruvus ning oma osa on jäetud ka rahvaluuleteaduse ajaloole (Laugaste 1946a: 5, 8, 18–34). Erinevus hilisemate õpikutega seisneb aga kindlasti käsitluse raamistuses: siin kõnesoleva ülevaate raamistab ta rahvaluule ja kirjanduse omavaheliste seoste ning kirjakuultuuriga, õpikutes on aga keskne rahvaluulega haakuv etnograafiline teave.

On omapärane, et rahvajutuliiigid on esimesest, 1965. aastal ilmunud rahvaluule üldkursuse õpikuversioonist välja jäänud. Tegeles ju Laugaste rahvajuttudega, eriti muistenditega ja selle raames arutles ta rahvajutuliiikide omavaheliste piiride üle. Näiteks 1950. aastate esimese poole kateedrikoosolekute protokollid kajastavad arutelusid Kalevipoja-muistendite väljaandmise üle. Koostöös kirjandusmuuseumi folkloristidega jõutakse otsusele koostada vägilasmuistendite sari (EAA.5311.63.33, lk 20 jj), mille esimese osana ilmuvad Kalevipoja-muistendid (Laugaste & Normann 1959). Selle seisukoha otstarbekust lähtuda muistendite liigitamisel tegelasest ehk hiiust (mitte aga näiteks funktsioonist või teemast vastavalt seletusmuistendid, kohamuistendid jne) selgitab Laugaste pikemalt muistendite tüpologiseerimise teemalises artiklis (Laugaste 1957: 106). Ent sarja ette valmistades tegeleb Laugaste ka rahvajutuliiikide piiritlemisega. Kõneks on nii isikuloolised ja olustikulised jutud ehk pajatused kui ka naljandid ja anekdoodid (Laugaste 1957: 71). Kalevipoja-muistendite sissejuhatastusest nähtub, et ühelt poolt otsitakse siin seoseid vene folkloori ja folkloristikaga – see on ajastuomane käitumine. Teisalt lähtutakse siin Oskar Looritsa 1920. aastate töödest (Laugaste & Norman 1959: 32–37). Laugaste eristab rahvajutuliiike vormitunnustest lähtudes: teksti pikkus, episoodide rohkus, loo ülesehitus ja selle tihedus.

1954. aasta 31. mail toimunud koosolek on pühendatud “nõukogude folkloori” teemale. Ka seda valdkonda on Liina Saarlo käsitlenud, vaadeldes lähemalt rahvaluule kogumist ajavahemikus 1948–1953. Varasematele uurimustele tuginedes tõdeb ta: “Kuna Nõukogude folkloor sisaldas lisaks kaasaegsetele ja poliitilistele teemadele ka kultuuriharrastust ja taidlust, jäi see mõiste eesti folkloristidele arusaamatuks ja sellest distantseeruti esimesel võimalusel”

(Saarlo 2019: 20).¹⁸ Kateedris toimunud arutelust võtsid kateedri töötajate kõrval osa ka aspirandid Heldur Niit ja Udo Kolk ning väljaspool ülikooli tegutsevad folkloristid Herbert Tampere, Erna Normann, Ülo Tedre ja Richard Viidalepp.¹⁹ Ka sellest arutelu kokkuvõttest näib, et “nõukogude folkloori” all võib mõista nn tänapäeva folkloori, aga ka rahvaluule õpitud esitusi. Näiteks küsib Tampere, “kuidas suhtuda lauludesse, mida rahvas esitab, aga ei varieeri”. Tedre omakorda jätkab, “kuidas võtta laule, mida rahvas laulab ja varieerib, ent mis on professionaalne looming”. Kolk arendab ideed edasi: “Kuidas on lugu siis lastele jutustatavate muinasjuttudega. Kas see pole nõukogude folkloor?” Laugaste näikse neist küsimustest kõrvale põikavat. Esmalt seisab protokollis, et Laugaste lubas oma ettekande nõukogude folkloori teemal esitada hiljem, ent sellest jälge ei ole. Teiseks paigutab ta kõik eeltoodud küsimused kirjan-duse ja rahvaluule omavaheliste seoste alla ja ei näe neis teemat “nõukogude folkloor”. (EAA.5311.63.33, lk 1–9.) Õieti sobitub see Laugaste seisukohaga rahvaluule faasidest ja sellest, et rahvaluule oma aktiivses tekkes ja kaustuses on minevikuline nähtus.

Sama aasta sügisel toimunud koosoleku protokollist võib leida otsuse “katsetada rahvaluule dokumentaalfilmi alal” (EAA.5311.63.33, lk 37). Siin nõukogude folkloori ei mainita, vaid pigem rõhutatakse, et just Kihnu on filmi tegemiseks õige paik, kuna “seal on kombetraditsioonid veel elavad”. Tehakse kokkuvõtte augustis toimunud filmivõtetest: raporteeritakse, et filmiti 18 süžeed, mis hõlmavad kõiki pulmakommetega seotud olulisi etappe. Ja lisatakse, et jäädvustati ka seiku “Kihnu saare tänapäeva elust” (EAA.5311.63.33, lk 37–39). Seega ei lahustu siin nõukogude argipäev “nõukogude folkloori”. Lisavõtete filmimise ja stsenaariumi kirjutamisega tegeldakse ka järgmisel, 1955. aastal ning film valmib 1956. aastal.

Film “Kihnu saare pulmakombestik” (1956) on üks näide Eduard Laugaste jätkuvast valmidusest koostada õppematerjale. Tõsi, see on ka näide sellest, kuidas õppematerjal vananeb, kuid teatud aja möödudes võib taas õppematerjalina aktualiseeruda. Filmi valmimise ajal oli mõistagi esil pulmakommete tutvustamine. Tänapäeval on aga lisandunud nii uusi teadmisi pulmakommetest ja nendega liituvatest lauludest-tantsudest kui ka selleteemalisi filme. Sellegipoolest pakuvad 1956. aasta filmis esitatud selgitused teavet, et ka hili-semaid filme ja neis esitatavat mõista. Samas on aga muutunud rahvaluuleteo-ria: nähtuste keskse käsitluse asemel on esile tõusnud esituskeskne käsitus. Nii osutub see omaaegne õppefilm oluliseks tänapäeval, pakkudes võimaluse demonstreerida muutusi rahvaluuleteoorias (Jaago 2010). Üliõpilastelt saab küsida, milles nad näevad erinevust lavastatud pulma (objektikeskne käsitus) ja tõepoolest toimuva pulma folkloristlikust vaatlusest. Laugaste kaasaegsete folkloristide hinnang filmile on heakskiitev. Rahvaluule osakonda jäänud Lau-gaste materjalidest võib leida 3. aprilliga 1956 dateeritud kirjandusmuuseumi

rahvaluuleosakonna töötajate Herbert Tampere, Selma Läti, Ottilie Niinemäe (Kõiva) ja Olga Jõgeveri hinnangut sisaldava dokumendi, kus on öeldud: “On raske üle hinnata selle filmi väärtust etnograafia ja rahvaluuleteaduse seisukohalt. Kuid peale teadusliku väärtuse pakub film ka esteetilist elamust oma tegelaste tõetruu mängu, kaunite looduspiltide ja hästivalitud saatemuusikaga.” Folkloristlikust seisukohast hindavad Laugaste kolleegid pulmakommete esituse täpsust ning laulude “loomuliku esituse jäädvustamist”. Sama film on pälvinud Laugaste töödest enam tähelepanu ka ülikooli ajaloo üldülevaadetes. Tutvustades 1949. aastal asutatud ülikooli kino- ja fotolaboratooriumi tööd ja esitledes selle juhataja Eduard Saki panust, mainib Hillar Palamets 133 filmist kolme: “Mitmed nendest [filmidest], nagu H. Grossi filme suusatamise tehnikast, L. Schotteri filme unikaalsetest silmaoperatsioonidest ja E. Laugaste filmi Kihnu pulmakommetest on esile tõstetud üleliidulistel konkurssidel” (Palamets 1982b: 222). Ühelt poolt asetab öeldu Kihnu filmi ja rahvaluule valdkonna üldisemasse teadusliku ja avaliku tähelepanu konteksti. Teisalt pakkus Kihnu pulmakommete filmimine tööpoolest palju elevust. Just nende filmimiste päevilt on juttu ka siinse artikli alguses olevas mälestuspildis.

Foto 4. Puhkepaus Kihnus filmimistööde vaheajal, 1955. Eduard Laugaste on vasakult kolmas. Foto Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnas.

Kokkuvõte

Laugaste tegevusest vaadeldaval perioodil joonistuvad välja kolm olulisemat teemat: vanem rahvalaul, rahvaluuleteaduse ajalugu ja hiiu- ja vägilasmuis-tendid. Viimase teemaga seoses piiritleb ta rahvajutuliigid pajatuse, naljandi ja anekdoodi. Tuues kasutusele mõiste “pajatus” arendab ta sel puhul edasi Oskar Looritsa 1927. aastal esitatud olustikuliste ja isikulooliste juttude teemat. Sama teemat on edasi arendanud järgmise põlvkonna folklorist Mall Hiimäe, ühitades seejuures Oskar Looritsa ja Eduard Laugaste seisukohad ühelt poolt Richard Viidalepa uurimustega, teisalt üldiselt muutunud folkloristlike seisukohtadega.

Rahvalaulude uurimises on ta jätkanud juba ülikooli ajal omandatud võrdleva meetodi ideaali ja tekstianalüüsi täpsuse nõuet. Selle näiteks on ka tema üks viimaseid artikleid, mis pakub toimiva metoodilise viisi lauluvariantide teemaarenduste omavaheliseks võrdlemiseks (Laugaste 1992).

Õpinguteaegsest ajaloolis-geograafilise meetodi põhimõtetest eemaldub aga Laugaste, pürgides laulus kõneldavate teemade ja hoiakute sotsiaalse tausta loomisele. Sellest lähtub hulk artikleid mõisa ja talupoegade vahelisi konflikte kajastavatest lauludest. Sellegipoolest jääb laulusõnumi tõlgenduslik osa artikli sissejuhatusse ja mõnesõnalisse kokkuvõttesse, et analüüs pühendada variantide ja laulutüüpide omavahelisele rängele võrdlusele (vt nt kättemaksumotiivi käsitlust laulutüübis “Saksad põrgu!”, Laugaste 1985).

Laugaste jääb teoreetilisele seisukohale, et arhiivitekstid kui lauluvariandid on taandatavad ühisele algusele – arhetüübile, variantide võrdlust ning nende seotust arhetüübi ehk hüpoteetilise algkujuga on vaja variantide “tüüpi kuu-luvuse ja tekkimisjärgse arenemise ning kujunemise selgitamiseks” (Laugaste 1979: 6; vrd 1985: 17). Laulude tüpologiseerimise põhimõtteid kujundasid ümber juba järgmise põlvkonna uurijad Ülo Tedre ja Ingrid Rüütel.

Vaatamata nii eelmainitud kui ka teistegi seisukohtade muutumisele eesti folkloristikas (näiteks rahvaluule ajalisis), võib Laugaste töös näha ühelt poolt uurimisjärjepidevuse loomist sõjaeelse eesti folkloristikaga, teiselt poolt aga baasi kujundamist 1960. aastatel esile kerkinud folkloristide tegevusele. Eriti oluliseks muudab Eduard Laugaste töö aga asjaolu, et see kujutas endast üht eripärast suunda eesti folkloristikas, kus koos oma kaasaegsetega Herbert Tam-pere ja Richard Viidalepaga kujundasid nad kõik oma suuna (tekstianalüüsist lähtuv uurimine, muusikaesituse ja esitaja keskne uurimine).

Kommentaariid

- ¹ Tema sisseastumisdokumentide hulgast leiab nii fotod kui ka kooli- ja ristimistunnistuse. Viimasel on kirjas, et ülikooli pürgija on sündinud “9. V 1909 kell 9 õhtul”. Kuigi uue kalendri järgi nihkus sünnipäev 22. maile, ärgitab see üheksate kordumine küsima, kas üheksast kujunes tema õnnenumbr? Ka ilmneb lõputunnistusel, et ta on õppinud nii saksa, inglise, ladina kui ka soome keelt, ent mitte vene keelt, mis oluiks vajalik 1944. aastal, kui ta ülikoolis õppejõuna tööle asus. (EAA.2100.1.7185) Ka läks ta ju kooli 1918. aastal (TÜR.141.1.97, lk 44; Muru 1989: 3), mistõttu ei saa eeldada, et ta oma esimestel kooliaastatel vene keelt pidanuks õppima – see oleks olnud variant natuke varasema koolialguse puhul, kui kooli mindi veel tsaariajal, mil vene keel oli koolikeeleks.
- ² Jutt on majast, mis asub Gildi tn 3. Viimati oli seal Pahupidi Kohvik.
- ³ 18. oktoobril 1927. aastal ülikoolile esitatud avalduses mainib ta ka üht eluloolist seika, mida ta hilisemates elulookirjeldustes esile ei too: “halb majanduslik olukord, mis mind eriti ema surses tabas ja mis mulle takistusena esineb edasiõppimisel” (EAA.2100.1.7185). Samas mäletan teda 1980. aastate teisel poolel ema surma asjaoludest ja mõjust rääkivat – töötasin toona eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri rahvaluule laborandina ja meil oli ühine tööruum peahoone II korrusel – kabinet 242.
- ⁴ Intervjuu on salvestatud 1991. aastal. Ülikooli majandusmaja asus aadressil Jakobi 4 ja palga maksmine toimus tol ajal veel ülikooli kassast, mis asus kõnesoleva maja II korrusel.
- ⁵ “Eesti Vabariigi Tartu ülikooli loengute ja praktiliste tööde kavast”, mis ilmus kaks korda aastas, saab ettekujutuse rahvaluule-alastest loengutest. M. J. Eisen alustas 1919. aastal loengutega “Eesti mütoloogiast. Kalevipoeg” ja jätkas usundiloengute ja seminariga 1934. aasta kevadsemestrini. (Eisen suri 6. augustil 1934. aastal paar kuud enne 77 eluaasta täitumist.) Laugaste on ühes oma esimestes rahvaluuleteaduse ajaloo ülevaadetes märkinud, et Eisen töötas ülikooli juures 1927. aastani (Laugaste 1946a: 30). Selgust selles ebakõlas pakub Elmar Päss. Päss oli 1926. aastal kaitsnud magistrakraadi teemal “Joomine eesti rahvalaulude ja vanasõnade järele” ja töötas 1920. aastate lõpus, 1930. aastate alguses õppetoolis (vt *Album Academicum* II 1994: 204, matr nr 3111). Elmar Päss perioodiseerib Eiseni töö ülikooli õppejõuna järgmiselt: (1) 1919–1920 eradotsent ja õppeülesandetäitja; (2) 1921–1927 professor; (3) 1928–1934 emeeritus, eradotsent ja õppeülesandetäitja (Päss 1938: 88–89). Seega loenguid-harjutustunde pidas ta kogu selle eluperioodi vältel, ent tema kohustused ülikooli ees olid eri aegadel erinevad. Friedrich W. Ederberg lisab: “28. sept. 1927. a. sai Eisen 70 a. vanaks. [---]. Ühtlasi oli see päev talle jüripäevaks, sest 70-aastane iga sunnib professoril ameti maha panema” (Ederberg 1938: 104). Kui Eisen 1927. aastal pensioneerus, jätkas ta õppetööga vastavalt ülikooliga sõlmitud kokkulepetele iga üksiku tööülesande asjus.
- ⁶ Mäletan Laugaste väidet, ikka sellest samas ruumis töötamise perioodist, et tema ei ole Andersoni õpilane. Ma ei küsinud midagi ja ta ei rääkinud edasi, ent Laugaste töödest lähtudes eeldan, et just Oskar Looritsal oli Laugaste folkloristikus kujunemisel keskne roll.
- ⁷ Magistriritunnistus on Eduard Laugastele välja antud 6. juunil 1937 (EAA.2100.1.7185, lk 81). See kraad muudeti nõukogude ülikoolis 1946. aastal kandidaadikraadiks (*Album Academicum* II 1994: 474, matr nr 8493).
- ⁸ Eduard Laugaste tööde bibliograafia on ilmunud Tartu ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule kateedri toimetistena (Järv & Roll 1989).

- ⁹ Folkloristide koostöövõrgustiku *Folklore Fellows* ja selle väljaande FFC kohta vt lähemalt nt <http://www.folklorefellows.fi/> (vaadatud 28.10.2019).
- ¹⁰ Näiteks arhiivüleskirjutuste võrdlevast tabelist selgub, et pääsukeselaulu 2491 üleskirjutusest 2040 pärineb Andersoni kogust; peoleo 1401 tekstist 1302 on Andersoni kogust; ööbikulaul, mis oli Laugaste magistritöö teemaks, on esindatud 290 tekstiga, millest, 147 pärineb Andersoni lastelaulude kogust, 38 Hurda ja 62 Eiseni kogust (Laugaste (-Treu) 1931: 6).
- ¹¹ Enne sõda näikse Laugaste olevat ühiskondlikes asjades pigem aktiivne, pärast sõda pigem ettevaatlik. Tõsi, ka tema bibliograafiast võib leida ideoloogilise värviga kirjutisi, näiteks “Filoloogiakateedrid seltsimees Stalini õpetust keeleteadusest rakendamas”, mis ilmus ülikooli ajalehes *TRÜ* (12.1.1952), kuid see näide on üksikujuhtum (vt Järv & Roll 1989). Samuti, nagu omaaegsetes protokollides, ei tõuse ta poliitilises võtmes esile ka nt nõukogude aegses ülikooli ajaloo käsitluses (Siilivask & Palamets 1982).
- ¹² Liina Saarlo kirjeldab 1940. aastate teise poole ja 1950. aastate folkloristikat ja eriti selle teaduspoliitilist tausta artiklis “Kalevipoeg ja Dobrõnja”. Ta osutab murdekohale 1946. aastal, mil kommunistliku partei ettevõtmised olid suunatud nn kodanlike ideede ja tööde vastu (Saarlo 2019: 17).
- ¹³ Kraadide ja kutsetega seotud arutelu haakus 1945. aasta suvel Tartu ülikoolile omistatud I kategooria staatusega, mis võimaldas avada teaduskraadi taotlemiseks mõeldud õppeaste (aspirantuur) ja teadustööde kaitsmist ülikoolis (Siilivask & Palamets 1982: 196). Professori kutsete andmisele lisaks moodustati ülikoolis erialakomisjonid varasemate teaduskraadide ümberarvestamiseks. Need tuli viia vastavusse Nõukogude Liidus kehtivate teaduskraadidega. Tartus tehtud otsused pidi kinnitama üleliiduline komisjon. Selle raames arvestati 1946. aastal Eduard Laugaste 1937. aastal kaitstud magistritöö ümber kandidaadikraadiks. See võimaldas tal ülikoolis töötada dotsendina. Doktoritöö kaitses Laugaste Tartu ülikooli juures 1970. aastal (Siilivask & Palamets 1982: 196).
- ¹⁴ Sõjaeelse ülikooli üliõpilastööde auhindamise traditsioon taastati 1945. aastal. Tööde teemad kuulutati välja 1. mail ja tööd tuli esitada järgmise aasta 1. aprilliks, kasutades märgusõna – s.t töö koostanud üliõpilase nimi oli ümbrikus, millele oli kirjutatud märgusõna, nii tagati tööde hindamisel töö koostaja anonüümsus (Palamets 1982: 184). Mäletatavasti oli Laugaste ise 1934. aastal võitnud kirjandusteemalise auhinnatöö “Eesti satiir sõnas ja pildis”. Sõjajärgse ülikooli õppeprorektor Harald Habermann on meenutanud, et auhinnatööde kätteandmisega seoses toimus nõukogude ülikoolis varasemaga võrreldes muutus. Nimelt ei lubatud tuleohutuse tõttu aulas enam avalikult põletada nende üliõpilaste märgusõnadega ümbrikud, kes auhinda ei saanud (TÜR.141.1.80. Habermann).
- ¹⁵ Loorits ärgitab rahvaluule käsitlemisel kasutama uusi lähenemisviise: “Ärgem kängugem ka meetodiliselt ainult ajaloolis-geograafilisse uurimisviisi kitsamas mõttes, mille tulemused on kitsapiirilised, vaid avardagem oma töötulemusi ka filoloogia, kultuuriloo, psühholoogia, esteetika, sotsioloogia ja teiste teaduste huvides ja nende vaatlusviise arvestades” (Loorits 1932: 27). Märkimisväärne on, et selle lõigu juures viitab Loorits positiivse näitena Laugaste elementide kombinatsioonidele ööbikulaulu käsitluses (vt Laugaste (-Treu) 1932: 125 jj). Isegi kui see on Laugaste kaudne viide iseendale või sellele, et Loorits tema tööd tunnustas, on see ikkagi näide Looritsa lähenemisviiside olulisusest Laugaste enda otsingutele.
- ¹⁶ Lisaks sellele jääb Laugaste samale seisukohale Looritsaga, kus rahvaluule piirid on avaramad kui need olid nõukogude (vene) folkloristikas. Viimasest õpikuversioonist võime lugeda: rahvaluule alla kuulub “ka muusika, uskumused, kombed, koguni mängud ja tantsud” (Laugaste 1986: 3). Ent sama seisukohta väljendab ta oma varasemateski rahvaluuleülevaadetes (Laugaste 1946a: 5).

¹⁷ Autori rõhutus.

¹⁸ Saarlo ise toob praeguses teaduskontekstis esile kõnesoleva perioodi välitöömaterjalide väärtuse. Ühtlasi osutab ta selleaegsete folkloristlike tööviiside kohandamisele toimivaks tööpraktikaks (Saarlo 2019: 50–51).

¹⁹ Ülikooli ja teiste asutuste folkloristide tihe koostöö sel perioodil näikse olevat tavaline. See ilmnes ka näiteks 1950. aastate lõpul alanud lauliku-uurimustes (Jaago 2019).

Arhiiviallikad

EAA.2100.1.7185 – Rahvusarhiiv, Eesti Vabariigi Tartu Ülikool, isikutoimikud, üliõpilased, Eduard Laugaste (matrikli nr 8493).

EAA.2100.1b.354 – Rahvusarhiiv, Eesti Vabariigi Tartu Ülikool, isikutoimikud, üliõpilased, Eduard Laugaste.

EAA.2100.2.510 – Rahvusarhiiv, Eesti Vabariigi Tartu Ülikool, isikutoimikud, õppejõud, Eduard Laugaste.

EAA.5311.5.7 – Rahvusarhiiv, Tartu Riiklik Ülikool, ajaloo- ja keeleteaduskonna kateedrijuhatajate koosolekute protokollid. Alustatud 27. mail 1945. Lõpetatud 17. detsembril 1945.

EAA.5311.63.3 – Rahvusarhiiv, Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri koosolekute protokollid 1945–1949.

EAA.5311.63.16 – Rahvusarhiiv, Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri koosolekute protokollid 1949–1951.

EAA.5311.63.23 – Rahvusarhiiv, Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri koosolekute protokollid 1951–1954.

EAA.5311.63.33 – Rahvusarhiiv, Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri koosolekute protokollid 1954–1956.

EAA.5311.63.40 – Rahvusarhiiv, Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri koosolekute protokollid 1956–1958.

EAA.5311.63.145 – Rahvusarhiiv, Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri koosolekute protokollid 1989–1994.

EKLA f 350.47/2017 – Eesti Kirjandusmuuseum, kultuurilooline arhiiv, Eesti elulugude kogu, kogumisvõistlusele “Eesti Vabariik 100. Minu elu ja armastus” saadetud lugu nr 47.

TÜR.141.1.80 – Tartu Ülikooli Raamatukogu, Hillar Palametsa isikufond, Mälestusi Tartu Riiklikust Ülikoolist 1940. aastatel. Algkäsikirjad. Tartu 1982.

TÜR.141.1.97 – Tartu Ülikooli Raamatukogu, Hillar Palametsa isikufond, Metoodikute mälestusi. Algkäsikirjad. Tartu 1995.

Kirjandus

Album Academicum II 1994 = Lindström, Lauri & Hiio, Toomas & Tamman, Helina & Hiio, Ene & Hilpus, Arti & Pahtma, Leino & Kuusik, Argo & Nõmmeots, Salme & Loit, Malle & Kodasma, Shirley & Pütsep, Valdek (koost). *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944*. II. Tartu: Tartu Ülikool (<http://www.ra.ee/apps/andmed/index.php/site/aaat> – 5. november 2019).

Ederberg, Friedrich W. 1938. M. J. Eisen emeeritusena Tartus. Ederberg, Friedrich & Päss, Elmar (toim). *M. J. Eiseni elu ja töö*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, lk 100–107.

Eesti Vabariigi Tartu ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1919–1940 (ilmus kaks korda aastas). Tartu: Postimees.

Gus'ev, Viktor 1995. Zhiv li folklor? *Zhivaia Starina* 2, lk 9–11.

Ivanova, Tatjana 1994. Russkaia folkloristika v natshale XX veka. *Zhivaia Starina* 1, lk 27–30.

Jaago, Tiiu 1999. Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis. *Mäetagused* 9, lk 70–91 (doi: 10.7592/MT1999.09.rhl).

Jaago, Tiiu 2010. Event time and interpretation time: analysis of the interaction of times. *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences* 14 (4). Special issue 'Revisiting time in cultural research', lk 367–382 (doi: 10.3176/tr.2010.4.05).

Jaago, Tiiu 2019. Laulik tekstikesksetes regilaulu-uurimustes. *Keel ja Kirjandus* 8–9, lk 704–721 (<http://kjk.eki.ee/ee/issues/2019/8-9/1202> – 7. november 2019).

Järv, Ants & Roll, Tiiu (koost) 1989. *Eduard Laugaste tööde bibliograafia*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder.

Kalling, Ken 2019. *Rektor Jüri Kärner*. Tallinn: Aasta Raamat OÜ.

Laugaste (-Treu), Eduard 1931. *Die estnischen Vogelstimmendeutungen*. FF Communications, nr 97. Helsingi: Suomalainen Tiedekatemia.

Laugaste (-Treu), Eduard 1932. Ööbiku laul. *Vanavara vallast*. Õpetatud Eesti Seltsi kirjad I. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 120–152.

Laugaste, Eduard 1935. Peole-laulu suhetest. *Kaleviste mailt*. Õpetatud Eesti Seltsi kirjad III. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 108–122.

Laugaste, Eduard 1946a. *Eesti kirjandus I. Eesti rahvaluule*. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus.

Laugaste, Eduard 1946b. Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti. *Looming*, Aprill, lk 476–486.

Laugaste, Eduard 1948. *Valimik eesti rahvalaule*. Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst.

Laugaste, Eduard 1957. Kalevipoja-muistendite tüpologiseerimise küsimusi. Laugaste, Eduard (toim). *"Kalevipoja" küsimusi*. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 57. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 60–112.

Laugaste, Eduard 1965. *Loenguid eesti rahvaluule üldkursusest*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder (e-versioon 2016: <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/laugaste/Laugaste1965.pdf> – 28. oktoober 2019).

Laugaste, Eduard 1969. Sõnaalguline ja sisealliteratsioon eesti rahvalauludes. Eesti rahvalaulu struktuur ja kujundid I. *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 234. Töid eesti filoloogia alalt. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Laugaste, Eduard 1979. Eesti regivärsi tüpologiseerimise alustest. *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 501. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 5–56.

Laugaste, Eduard 1985. Saksad põrgu! *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 699. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 5–18.

Laugaste, Eduard 1986. *Eesti rahvaluule*. Kolmas, parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn: Valgus (E-versioon 2016: <http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/laugaste/Laugaste1986.pdf> – 5. november 2019).

Laugaste, Eduard 1992. Ballaad “Nurganaine” eesti vanemas laulutraditsioonis. Järv, Ants & Merilai, Arne & Roll, Tiiu (toim). *Eesti rahvaluule käsitlusi. Töid eesti filoloogia alalt*. Tartu Ülikooli toimetised 943. Tartu: Tartu Ülikool, lk 3–29.

Laugaste, Eduard & Normann, Erna 1959. *Muistendid Kalevipojast*. Monumenta Estoniae Antiquae II. Eesti muistendid. Hiiu- ja vägilasmuistendid I. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus (e-versioon 1999/2004: <http://www.folklore.ee/ri/folkte/myte/kalev/> – 6. november 2019).

Liim, Allan 1982. Ajalooteaduskond. Siilivask, Karl & Palamets, Hillar (koost). *Tartu Ülikooli ajalugu* III. Tallinn: Eesti Kirjastus, lk 248–252.

Loorits, Oskar 1932. Eesti rahvaluuleteaduse tänapäev. *Vanavara vallast*. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad I. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 7–34.

Muru, Karl 1989. Rahvaluuleprofessor Eduard Laugaste. Järv, Ants & Jaago, Tiiu (koost). *Eduard Laugaste tööde bibliograafia*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder, lk 3–10.

Palamets, Hillar 1982a. Tartu Riiklik Ülikool Suure Isamaasõja viimasel aastal. Siilivask, Karl & Palamets, Hillar (koost). *Tartu Ülikooli ajalugu* III. Tallinn: Eesti Kirjastus, lk 178–187.

Palamets, Hillar 1982b. Õppemethodiline töö ja õppetehniline baas. Siilivask, Karl & Palamets, Hillar (koost). *Tartu Ülikooli ajalugu* III. Tallinn: Eesti Kirjastus, lk 221–223.

Põdras, Lucie 1935. Näiteid rahvalaulude motiivistiku arenguteedest. Mõningaid probleemiasetusi meie rahvalaulude uurimisülesannete avardamiseks. *Kaleviste mailt*. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 74–94.

Päss, Elmar 1938. M. J. Eiseni õppetööst Tartu Ülikoolis. Ederberg, Friedrich & Päss, Elmar (toim). *M. J. Eiseni elu ja töö*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, lk 87–92.

Raid, Lembit 1995. *Vaevatee. Tartu Ülikool kommunistlikus parteipoliitikas 1940–1952*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Rooleid, Karin Maria 2005. Rahvajutule pühendatud aastad. Küsimusi Pille Kipparile 70. sünnipäeva puhul. *Mäetagused* 30, lk 253–274 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr30/kippar.pdf> – 6. november 2019).

Saarlo, Liina 2019. Kalevipoeg ja Dobrõnja. Rahvaluule kogumisest Alutagusel 1950. aastatel. Kalmre, Eda (koost ja toim). *Pildi sisse minek. Artikleid välitööde alalt*. Tänapäeva folkloorist 11. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 15–58 (doi: 10.7592/TF11.saarlo).

Siilivask, Karl & Palamets, Hillar (koost) 1982. *Tartu Ülikooli ajalugu III*. Tallinn: Eesti Kirjastus.

Sokolov, Juri 1947 [1941]. *Folkloori olemus ja folkloristika historiograafia*. Tartu: Teaduslik Kirjandus.

Tammiksaar, Erki 2019. Sada aastat eestikeelset ülikooli Tartus. *Akadeemia* 11, lk 1938–1972.

Treu, Eduard 1930/31. Muljeid Soome Õppiva Noorsoo Karskusliidu suvepäevist 28.VI–2.VIII Joensuus. *Kevadik* 1, lk 13–14.

Treu, Eduard 1931a. Mälestuskilde Soome Õppiva Noorsoo Karskusliidu juubelipäevilt. *Kevadik* 3, lk 46–47.

Treu, Eduard 1931b. Välismõjudest Eesti pääsukeselauludes. *Eesti Kirjandus* 10, lk 506–519.

Summary

The first decades of teaching folkloristics at Tartu State University

Eduard Laugaste 110

Tiiu Jaago

Assistant Professor

Department of Estonian and Comparative Folklore

Institute of Cultural Research, University of Tartu

tiiu.jaago@ut.ee

Keywords: Chair of Estonian Literature and Folklore, Eduard Laugaste, history of folkloristics, Soviet period, teaching of folkloristics

The professorship of Estonian and Comparative Folklore was established at the University of Tartu in 1919. Among others, Eduard Laugaste (1909–1994) studied folkloristics here. His first research studies, including his master’s thesis titled “The Song of the Nightingale”, which he defended in 1937, mainly dealt with bird sounds. This topic guided the researcher to use the historic-geographic method, a widespread method in folkloristics at the time, but also to reflect on the relationships of literature and folklore. He studied archival materials that had been created in the course of pupils’ folklore collecting campaigns. It turned out that many of the texts written for the archives did not come from songs of oral tradition, but rather from textbooks. Laugaste also studied the international counterparts of Estonian bird sounds. After defending his master’s degree, Laugaste stayed at the university to write his doctoral dissertation on songs of lamentation. At the same time, he was working as a schoolteacher. The situation changed drastically with the Soviet occupation in 1940 and the events of World War II in Estonia in 1941–1944. In this period, Laugaste remained away from the university.

After the front had moved across the city of Tartu, and the Soviets had reinstated their power, the university continued operation. As the former scholars of folklore, Professor Walter Anderson and Acting Professor Oskar Loorits, had emigrated to the West, Eduard Laugaste was invited to teach folklore. Due to his educational background, he leaned on continuity in folkloristics. Yet he had to adapt to the principles of Soviet folkloristics (which viewed folklore as a part of literature), as well as to Marxist-Leninist ideology.

The article deals with Laugaste's activities from 1944 to the end of the 1950s, based on three sources: the university documents of these years, Laugaste's research studies, and memoirs of that time. The paper reveals Eduard Laugaste's commitment to teaching (translating and preparing teaching materials, using modern means to make educational or documentary films) and research (studies of folk songs, folk narratives, and the history of folkloristics). The evolution of Eduard Laugaste's folkloristic views can be followed from his student years to the end of the 1950s. This is characterised by the defining of folklore in the narrower and wider sense (in the former case, the folklore genres that could be investigated using methods of literary research – in line with the principles of the Soviet folkloristics; in the latter, folklore encompassed the whole cultural tradition). He maintained the position that folklore belonged to the past (as opposed to recognising the existence of the contemporary Soviet folklore). His interest in literary research and the changes in the theory of folklore in the pre-war period led him to study the folk song – its imagery and the information contained in songs about social relationships. In the research of folk narratives, he focused on the delimitation of genres of different types of folk narratives. For example, he distinguished everyday life stories '*pajatus*' from legends '*muistend*' (Laugaste's teacher Oskar Loorits had classified such stories as personal and domestic life narratives). In humour, besides the classical joke '*naljand*' he also pointed out a relatively later type of folklore, the punchline joke '*anekdoot*'.

In conclusion, it might be said that on the one hand, the observed period in Laugaste's work represents the ensuring of continuity in folkloristics, and on the other hand, the preparation of the ground for the emergence of the next generation of folklorists in the 1960s.

Tiiu Jaago (PhD) Tartu Ülikooli Kultuuriteaduste Instituudi eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna dotsent. Peamisteks uurimisvaldkondadeks on eesti vanem rahvalaul (kujundkeel, laulutraditsiooni sotsiaalajalooline taust), pärimuslik ajalugu (suguvõsa-ajalood, rahvapärased ajaloopildid, migratsiooni- ja mitmekultuurilisuse kogemus).

Tiiu Jaago (PhD) is Associate Professor at the Department of Estonian and Comparative Folklore, Institute of Cultural Research, University of Tartu, Estonia. Her main fields of research include older Estonian folksong (figurative language, socio-historical background of song tradition), hereditary history (family histories, folksy views of history, migration and multicultural experience).

tiiu.jaago@ut.ee